

7. Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.

Список умовних скорочень

М.В. – Марко Вовчок

О. В. – Остап Вишня

Анотація

У статті описано особливості функціонування демінутивної лексики у творах Марка Вовчка та Остапа Вишні, основна увага зосереджена на іменникових утвореннях; визначено продуктивні суфікси, які творять зменшувальні слова в мові письменників.

Ключові слова: *демінутив, зменшувальні утворення, словотвірний тип, суфікс.*

Аннотация

В статье описаны особенности функционирования деминутивной лексики в произведениях Марка Вовчок и Остапа Вишни, основное внимание сосредоточено на относящихся к существительному образованиях; определены производительные суффиксы, которые образуют уменьшительные слова в языке писателей.

Ключевые слова: *деминутив, уменьшительные образования, словообразовательный тип, суффикс.*

Summary

In the article the features of functioning of deminutiv vocabulary are described in works of Marko Vovchok and Ostap Vishna, basic attention is concentrated on substantival educations; certainly productive suffixes which create diminutives in the owl of writers.

Key words: *deminutiv, diminutive educations, word-formation type, suffix.*

УДК 811.161'373.7+811.162.1'373.7

Станіславова Л. Л.

ПОДВІЙНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Протиріччя між цілісним значенням фразеологізму (або фразеологічної одиниці – ФО) та його розчленованою формою створює сприятливі умови для різноманітних трансформацій ФО. На сьогодні в лінгвістиці явищу трансформації фразеологізмів приділяється багато уваги. В українському мовознавстві відомими є дослідження трансформації ФО в художній літературі, що належать І. С. Гнатюк, Ж. В. Колоїз, В. Д. Ужченку, Л. Ф. Щербачук, у публіцистиці – О. А. Андрейченку, Н. І. Кочуковій; у російському мовознавстві це дослідження М. О. Бакіної, В. П. Ковальова, М. М. Шанського тощо. У

значній частині фразеологічних досліджень трансформації фразеологічних одиниць поділяються на дві основні групи: структурно-семантичну і семантичну. Типологія структурно-семантичних трансформацій ФО, механізм реалізації структурно-семантичних зрушень описані повною мірою, детально; розроблені детальні класифікації прийомів структурно-семантичної трансформації ФО, розглядаються особливості застосування цих прийомів у межах окремих ідіостилів (Л. Г. Авксентьев, А. М. Мелерович, В. М. Мокієнко, В. Д. Ужченко, М. М. Шанський тощо), проте щодо трансформацій семантичних цього сказати не можна. На сьогодні більшістю дослідників визнається правомірним виділення у межах семантичної трансформації фразеологізмів двох її основних різновидів – власне семантичної трансформації і подвійної актуалізації, хоч деякі науковці-фразеологи відносять до семантичної трансформації тільки явище подвійної актуалізації [див. 4, с. 270–271]. Під *власне семантичною трансформацією* розуміють зазвичай виникнення у значенні фразеологізму додаткових смислових і стилістичних відтінків або ж повну зміну цього значення. *Подвійну актуалізацію* визначають як прийом, оснований на подвійному сприйнятті: на обігруванні значення ФО і буквального значення її перемінного прототипу або ж на обігруванні значення ФО і буквального значення одного, двох чи трьох її компонентів [7, с. 13].

Термін „подвійна актуалізація” запропонований Л. М. Болдирєвою. Ним послуговуються І. В. Дубинський; А. В. Кунін, І. С. Панасевич-Гнатюк тощо. Однак дослідники використовують й інші терміни: „суміщення прямого і переносного фразеологічних значень” (І. В. Попова, М. М. Шанський), „семантична двоплановість усталеного словосполучення” (М. О. Бакіна), „фразеологічний каламбур” (В. Н. Вакуров), „буквалізація значень фразеологізмів” (М. А. Алефіренко) тощо.

Аналіз фразеологічних досліджень засвідчує, що досі у мовознавстві не вироблена достатньо чітка система уявлень про типи подвійної актуалізації, про її механізм, про обсяг фразеологізмів, які підлягають різним типам подвійної актуалізації тощо. Вимагає систематизації термінологія, яка використовується на позначення цього явища. Це зумовлює актуальність звернення до проблем вивчення подвійної актуалізації фразеологізмів.

Мета нашого дослідження – виявлення контекстуальних чинників, які сприяють реалізації прийому подвійної актуалізації, побудова класифікації різновидів подвійної актуалізації фразеологізмів, спроба вирішення проблеми співвідношення понять „подвійна актуалізація”,

„семантична трансформація”, „структурно-семантична трансформація” фразеологізмів.

Об’єкт дослідження – фразеологізми української мови, зафіксовані в сучасних літературно-художніх, публіцистичних текстах, отримані шляхом суцільної вибірки.

Предмет дослідження – фразеологізми, що підлягають у текстах подвійній актуалізації.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями й аналізованим матеріалом: 1) метод лінгвістичного опису, суть якого полягає в інвентаризації та систематизації мовних одиниць; 2) метод компонентного аналізу, що використовується для визначення семантичної структури досліджуваних фразеологізмів та семантичних змін фразеологізмів; 3) метод валентно-дистрибутивного аналізу, який забезпечує виявлення чинників, що впливають на актуалізацію значень досліджуваних ФО у контексті.

Подвійна актуалізація – це стилістичний прийом, що полягає у навмисному створенні контекстуальних умов, за яких певне словосполучення сприймається і як фразеологізм із фразеологічним значенням, і як вільне сполучення слів, що реалізують вільні лексичні значення. Вільне сполучення слів є етимологічним прототипом фразеологізму (етимомом фразеологізму, ФО). При подвійній актуалізації відбувається оживлення, „реставрація” внутрішньої форми, образної основи фразеологізму. Відтак, подвійній актуалізації можуть підлягати фразеологізми, у яких внутрішня форма, що формує образну основу фразеологічного значення, збережена. Контекст – це фрагмент тексту, що є необхідним для сприйняття значення включеної у нього одиниці [пор. 6, с. 19]. З одного боку, контекстом подвійної актуалізації вважаємо фрагмент тексту, достатній для сприйняття факту подвійної актуалізації, він може становити собою речення або групу речень. З іншого боку, контекст подвійної актуалізації складається із фразеологічного контексту і контексту етимона фразеологізму. Фразеологічний контекст – це єдність фразеологізму і того елемента або елементів текстового фрагменту, які власне актуалізують фразеологічне значення, – фразеологічних актуалізаторів. Відповідно, при подвійній актуалізації текстовий фрагмент містить і контекст етимона ФО, який складається із словосполучення, співзвучного фразеологізму, і актуалізаторів лексичного значення його компонентів – актуалізаторів етимона ФО. Етимон фразеологізму може бути представленим у фрагменті тексту експліцитно (наявне словосполучення-фразеологізм і словосполучення-етимон) або імпліцитно (наявне лише словосполучення-фразеологізм). Видається доцільним з’ясувати, які мовні засоби використовуються у

функції актуалізаторів для реалізації подвійної актуалізації у фрагментах текстів.

І фразеологізм, і його етимон у певному фрагменті тексту використовуються кожен у своїй тематичній сфері, що „задається” значенням ФО та її етимона. Ці тематичні сфери на лексико-семантичному рівні корелюють із лексико-семантичними мікрополлями (ЛСМП), що об’єднують у своєму складі лексико-семантичні варіанти, пов’язані одним відрізком дійсності і мають однакове або різне частиномовне вираження, вони можуть у межах поля належати до однієї тематичної групи, можуть перебувати у системних лексичних відносинах, у відносинах гіпо-гіперонімії, в асоціативно-семантичних відносинах. Ці відносини репрезентовані у текстових зв’язках фразеологізму або етимона ФО з лексемами, сполученнями лексем, які й виступають актуалізаторами фразеологічного значення і значення етимона ФО.

Проаналізуємо фрагмент тексту, у якому реалізований прийом подвійної актуалізації: – *Бо ти молодий і бездухий, – сказала Антониха так само жорстко. – І хоч у школах учився, а голови в тебе нема. Іди спати, а я тебе замкну. Але **голова на плечах** у Григорія Комарницького була, недаремно вона склала пісню про комара, який оженився на мусі. І щоб переконатися в тому, дяк почіпав її – таки сиділа на плечах і ніде не ділася* (Вал. Шевчук). У цьому фрагменті актуалізується узуальне значення фразеологізму „мати голову [на плечах]” (‘розважливо, розсудливо міркувати і діяти; бути розумним, кмітливим’) завдяки актуалізатору „хоч у школах учився”, а також значення компонентів етимона ФО „голова на плечах [Григорія Комарницького] була”, завдяки актуалізаторам „вона склала пісню”, „дяк почіпав її”, „таки сиділа на плечах”, „ніде не ділася”. Наведений приклад демонструє експліцитне використання у фрагменті тексту і фразеологізму, і його етимона. При імпліцитному використанні етимона подвійна актуалізація також відбувається завдяки використанню у фразеологічному контексті і контексті етимона ФО відповідних актуалізаторів. Саме імпліцитна подвійна актуалізація найактивніше представлена у художніх, публіцистичних текстах, тому далі зосередимо увагу на її характеристиці. Зауважимо, що зовнішня форма фразеологізму, його семантика, експресивно-стилістичне забарвлення досить міцно закріплені у свідомості носіїв мови, тому часто для актуалізації фразеологічного значення потрібен мінімальний контекст, фразеологізм відчутно „сигналізує” про себе. У фрагментах текстів з подвійною актуалізацією основна увага приділяється використанню актуалізаторів етимона ФО, тому саме способи їх використання доцільно покласти в основу класифікації різновидів імпліцитної подвійної актуалізації. Аналіз текстових фрагментів, у яких реалізований прийом імпліцитної подвійної

актуалізації, дозволив виявити типи актуалізаторів етимонів ФО, описані нижче.

1. *Актуалізатор-гіпонім.* У фрагменті тексту: – *Вважайте, Сідалковський, що Вам пощастило... Ви народилися в сорочці.* – *Так, посміхнувся Сідалковський, – з довгими рукавами і білосніжними манжетами* (О. Чорногуз) подвійна актуалізація відбувається внаслідок використання у фразеологічному контексті лексеми „пощастило” (актуалізатор ФО), що актуалізує значення фразеологізму „народитися в сорочці” – ‘везучий, удачливий, щасливий’, а у контексті етимона ФО – використання лексем „з довгими рукавами”, „білосніжними манжетами”, що є гіпонімами до лексеми „сорочка” і актуалізують її пряме лексичне значення (актуалізатори етимона ФО).

2. *Актуалізатор-гіперонім.* У поезії В. Кравчука: *Кричала Бочка без упину: Захочу – море я поглину. Для неї моря було мало, У бочки клепки бракувало* актуалізаторами фразеологізму „бракує клепки” зі значенням ‘хто-небудь розумово обмежений, ненормальний’ є сполучення лексем „захочу – море переплину”, „для неї моря було мало”, що свідчать про безглузді прагнення Бочки. Актуалізатором етимона ФО є лексема „бочка”. Ця лексема – гіперонім до компонента етимона ФО „клепка”. У бочки дійсно може бракувати клепки, це її деталь, таким чином словосполучення „клепки бракувало” сприймається у буквальному значенні. Водночас вираз „у бочки клепки бракувало” є своєрідною згорнутою експлікацією образної основи фразеологізму „бракує клепки”, адже він є натяком на вихідне образне уявлення, ситуацію, що стала базою виникнення фразеологізму [пор.: 8, с. 22].

2. *Семантико-асоціативний актуалізатор.* У фрагменті тексту: *Далі статистика вражає ще більше: майже дві сотні депутатів за 14 місяців роботи ВР виступили менше 10-ти разів. На цьому невеселому тлі власникам довгих язиків хочеться подякувати і побажати міцного здоров'я, аби, не дай Боже, не застудили горла* (з журналу) використано фразеологізм „довгий язик”, який має значення ‘хто-небудь дуже балакучий, любить пліткувати, говорити багато зайвого, неправдивого’, його актуалізатором є лексеми „депутати”, „виступили”. Фрагмент же речення „аби не застудили горла” актуалізує і пряме лексичне значення словосполучення „довгий язик”, оскільки містить лексеми, що своєрідно „продовжують” тему „мати довгий язик” у буквальному значенні (язик може бути настільки довгим, що заважатиме закривати рота, це й призведе до застуди). Отже, актуалізатор етимона ФО поєднаний із ним семантико-асоціативним зв'язком. Використання семантико-асоціативних актуалізаторів є найчастотнішим при реалізації прийому подвійної актуалізації. У наступному фрагменті тексту, де актуалізується значення фразеологізму „лічити бучком ребра” (‘дуже сильно побити кого-

небудь'), значення етимона ФО актуалізується завдяки уведенню у його контекст актуалізаторів „скільки”, „скількиох”, також поєднаних з компонентом „лічити” семантико-асоціативним зв'язком: – *А коли не заверну?* – *наївно запитав Григорій Комарницький. – Тоді **полічу тобі бучком ребра**, щоб звідати, скільки їх у тебе є, а скількиох не стане, – так само загрозило мовило пиляве одоробло* (Вал. Шевчук).

3. *Тематичний актуалізатор.* У фрагменті тексту: *То все народ складний, з лемком треба **пуд солі з'їсти**, щоб напитися з однієї криниці* (В. Земляк) представлений фразеологізм „пуд солі з'їсти” зі значенням ‘довго жити з ким-небудь, зазнати чималих випробувань у спільних діях, пізнати, вивчити когось і т. ін.’, значення етимона ФО актуалізується шляхом введення у його контекст лексеми „напитися”, що належить до однієї тематичної групи з компонентом „з'їсти”. У фрагменті тексту: ***Сипав слова межі очі**, мов полову, жбурляв їх на вас, горнув, витушував* (П. Загребельний) подвійна актуалізація виникає внаслідок актуалізації фразеологізму „сипав словами” з узуальним значенням ‘говорити, не зупиняючись, швидко, багато’ і актуалізації значення компонентів етимона ФО, що виникає внаслідок використання у контексті етимона тематичних актуалізаторів „жбурляв”, „горнув”, „витушував”. Належність до однієї тематичної групи підкреслюється однорідністю актуалізаторів і предикативного компонента етимона ФО, при цьому ще одним актуалізатором виступає порівняння „мов полову [сипав]”.

4. *Актуалізатор-антонім.* При подвійній актуалізації контекст етимона ФО може містити актуалізатор, що є *антонімом* до компонента етимона. Так, у фрагменті тексту: *Не **беріть на себе так багато**, щось залиште і людям* (О. Черногуз) представлений фразеологізм „брати на себе багато” зі значенням ‘діяти, поводити себе не відповідно до власних можливостей, повноважень, прав тощо’. У контексті етимона ФО використано актуалізатор „залиште”, який є антонімом до одного із компонентів етимона „беріть”, що й дозволяє сприймати одночасно із фразеологічним пряме значення співзвучного із ФО словосполучення. Подібним чином реалізується подвійна актуалізація у фрагменті: *Він **наляпає на тебе Стільки гязі й бруду**, Що не здереш і не змиєш До Страшного суду* (П. Глазовий), де актуалізується значення фразеологізму „ляпати гязю” – ‘несправедливо звинувачувати, ганьбити, бруднити і т. ін. кого-небудь’), а контекст етимона ФО підтримується актуалізаторами „не здереш”, „не змиєш”, що є антонімами до компонента „наляпає” у складі етимона ФО.

5. *Актуалізатор-омонім.* Лексема, що виступає в ролі такого актуалізатора, за формою збігається з компонентом фразеологізму, але значення має пряме, вільне, тому є омонімічною до десемантизованого компонента фразеологізму. У фрагменті тексту: *Отже – **Занадтий**.*

Подробиці у звіті. Додам лише, що він **на гачку**, і справа нашого резидента, щоб **гачок**, бува, **не розігнувся** (М. Меднікова) фразеологізм „бути на гачку” є дериватом фразеологізму „ловити на гачок” з узуальним значенням ‘намагатися ошукати, перехитрити, ввести в оману когось’. Відповідно, дериват має значення ‘бути ошуканим, перехитреним, введеним в оману кимось’. Використання далі виразу „щоб гачок, бува, не розігнувся”, у якому лексема „гачок” – омонім до відповідного компонента фразеологізму „бути на гачку”, актуалізують і вільне лексичне значення компонентів етимона ФО. Актуалізатор-омонім „без калош” використано з метою подвійної актуалізації фразеологізму „сісти у калошу” у наступному фрагменті тексту: *... І тепер оце мені чудно: і трест, і кооператив наш сів у калошу, а споживач без калош* (Остап Вишня). Актуалізатор-омонім у фрагменті тексту при подвійній актуалізації може бути імпліцитним, але контекст дозволяє відновлювати його: *Не його совість замучила, а він її* (З журналу); *Маємо те, що маємо. Питання лише в тому – хто, скільки, звідки і де* (з журналу).

6. *Дистрибутивний актуалізатор*. При подвійній актуалізації контекст етимона ФО може містити лексеми, що, реалізуючи лексико-синтаксичну сполучуваність одного з компонентів етимона, водночас виразно порушує усталену лексико-синтаксичну сполучуваність фразеологізму – у цьому випадку ми маємо справу з дистрибутивним актуалізатором. Такий актуалізатор є семантично одноплановою із компонентами етимона ФО лексемою. Зазначимо, що у цьому випадку зміна дистрибуції фразеологізму не приводить до семантичної його трансформації, у чому можна пересвідчитися, здійснивши підстановку фразеологічного значення у фразеологічний контекст. У поезії Г. Чубая „Притча про автопортрет” зустрічаємо фразеологізм „бити чолом” з узуальним значенням ‘просити кого-небудь про щось’, яке актуалізується завдяки використанню у фразеологічному контексті лексем „каючись”, „молитесь”: *Ви правду кажете, що богомаз я є і грішник, але ж ви всі чолом б’єте в паркет, в своїх провинах каючись поспішно, і молитесь... на мій автопортрет!* Але усталена лексико-синтаксична сполучуваність цього фразеологізму передбачає використання при ньому додатка із класу істот у давальному або орудному відмінку. В аналізованому фрагменті тексту ця сполучуваність порушена, оскільки додатком є назва неістоти у знахідному відмінку. Лексичне значення додатка „паркет” актуалізує пряме значення компонентів словосполучення „бити чолом”: ‘вдарятися чолом до паркету’.

Актуалізатори фразеологічного значення і значення етимона ФО, про які йшлося вище, становлять собою *зовнішні актуалізатори* – вони розміщені за межами словосполучення, яке репрезентує у фрагменті тексту фразеологічне і вільне значення. Актуалізація значення етимона

ФО може відбуватися і за допомогою *внутрішніх актуалізаторів* – шляхом змін у компонентному складі словосполучення, коли здійснюється поширення лексичного складу ФО. Зазвичай компонентні зміни у складі фразеологізму відносять до різновидів структурно-семантичної трансформації ФО. Але, на нашу думку, слід мати на увазі, що функції прийому поширення лексичного складу у ФО можуть бути різними. З одного боку, це конкретизація, інтенсифікація семантики фразеологізму, зміна її емоційних, оцінних, стилістичних конотацій, з іншого, як зазначає М. О. Бакіна, „розширення меж стійкого сполучення означенням до субстантивного компонента фразеологізму може привести до оголення його образної або етимологічної структури” [3, с. 219]. Проте, що однією з функцій прийому поширення складу фразеологізму є розкриття прямого значення його компонентів, пише О. В. Єлісеєва [5, с. 45–47]. Саме притаманність зазначеної функції певним типам поширення компонентного складу ФО є тим чинником, що дозволяє залучати їх до розряду подвійної актуалізації. Актуалізатор-поширювач може мати форму означення субстантивного компонента словосполучення: *Сльоза, увібравши голову в гострі плечі, ніби переляканий заєць, уже ввірився ногам* (П. Панч). Узуальне значення фразеологізму „увібрати голову в плечі” (‘знітитися від чого-небудь (від страху, сорому тощо)’) у фразеологічному контексті не змінилося, однак означення „гострі”, що є типовим для компонента „плечі” у його прямому значенні, виступає засобом актуалізації етимона ФО. Подібним чином здійснюється подвійна актуалізація у наступних фрагментах тексту: *Над містом літають птахи, а поруч із ними „ахи”, Коли роззявлять на площі голодні роти бідолахи* (Ю. Андрухович) („роззявляти рот” – ‘просити їсти, голодувати’); *Занадтий випасав Тіну уважним поглядом* (М. Меднікова) („пасти поглядом” – ‘дуже пильно, стежити за ким-, чим-небудь або здійснювати контроль, нагляд за кимсь’). Актуалізатор-поширювач може мати форму субстантива, залежного від предикативного компонента фразеологізму, як-от у фрагменті тексту: *– А що я маю робити? – він знову припав до пляшки, обливаючись коньяком і слізьми. – А тепер в приймальні всі шепочуться і сміються* (брати Капранови). Фразеологізм „обливатися слізьми” має значення ‘гірко, невтішно плакати’, введення до його складу компонента „коньяком” актуалізує лексичне значення компонента етимона ФО „обливаючись”, оскільки між лексемами „обливатися” і „коньяк” існує семантично-асоціативний зв’язок.

Подвійній актуалізації можуть підлягати не тільки узуальні за формою і значенням фразеологізми, але й фразеологізми, трансформовані семантично або структурно-семантично. Так, лексична заміна, здійснена в узуальній фразеологічній одиниці „і вухом не повести”, спричинила

виникнення фразеологізму „і ногою не повести”: – *А куди це так бокує, навіть не поздоровкавшись, хвалений голова? – Я ж вам махнув рукою, а ви не повели й ногою* (М. Стельмах). Узуальне фразеологічне значення (‘зовсім не звертати уваги, не реагувати, не зважати на що-небудь’) в оновленому фразеологізмі набуло додаткових експресивно-стилістичних конотацій комічного плану. Водночас у цьому реченні трансформований фразеологізм піддається подвійній актуалізації завдяки наявності актуалізаторів етимона оновленої ФО, що пов’язані з компонентами етимона належністю до одних тематичних груп („махнув” – „не повели”, „рукою” – „ногою”). У наведеному нижче уривку з поезії І. Драча фразеологізм „мати на оці” (‘виявляти інтерес, приглядатися до кого-, чого-небудь’) внаслідок поширення заперечною часткою „не” набуває значення протилежного, але це протилежне значення співіснує зі значенням етимона ФО, що досягається приєднанням до компонента „в оці” однорідних лексем, які є актуалізаторами-поширювачами – „в серці”, „в печінці”, вони підтримують контекст етимона ФО: *Бо там, аж на тому березі, Бо там, аж на тому боці, Живе кума його Текля І діда не має ні в оці, Не те що в своєму серці, А навіть і не в печінці, Як би ото вже годилося Вічній сварливій жінці* (І. Драч). Подвійна фразеологічна актуалізація може здійснюватися на базі не тільки узуальних фразеологізмів, але й на базі їх структурно трансформованих варіантів. Так, у фрагменті тексту: *Безробітньо лежачи на дні, як підводний човен у степах України, Занадтий пережив московську революцію дев’яностих...* (М. Меднікова) фразеологізм „лежати на дні” є результатом контамінації фразеологізмів „лежати на дні” зі значенням ‘нічого не робити, не перетрудуватися; ледарювати’ і фразеологізму „піти на дно” зі значенням ‘зазнавати поразки, невдачі в чому-небудь, втративши будь-яку надію на поліпшення’. Значення контамінованого фразеологізму – ‘нічого не робити, ледарювати через поразку, невдачу в чому-небудь’ Це значення актуалізується внаслідок сполучення фразеологізму з обставиною „безробітньо”. Водночас порівняння „як підводний човен”, у якому використана лексема „човен”, що є тематичним актуалізатором етимона ФО „лежачи на дні”, сприяє актуалізації значення етимона. Комічний ефект, який супроводжує подвійну актуалізацію, посилюється залученням до порівняння обставини місця „у степах України”, що заперечує семантику об’єкта порівняння „підводний човен” та ще й одночасно є літературною цитатою – назвою п’єси О. Корнійчука „В степах України”.

Отже, подвійна актуалізація у фрагментах тексту може здійснюватися шляхом використання низки актуалізаторів різного типу. Класифікацію різновидів подвійної актуалізації доцільно здійснювати, обираючи за критерій тип актуалізатора етимона ФО. Семантика

фразеологізму при подвійній актуалізації не зазнає трансформації – вона зіставляється із семантикою компонентів вільного словосполучення, на основі якого побудований фразеологізм. Подвійній актуалізації можуть підлягати не тільки ФО, що не зазнають у фрагменті тексту структурних перетворень, один із різновидів реалізації цього прийому – особливий тип поширення компонентного складу ФО. Водночас подвійній актуалізації можуть підлягати фразеологізми, що використовуються у фрагменті тексту зі зміненою семантикою чи семантикою і структурою. Зазначене вище дозволяє запропонувати новий підхід до класифікації прийомів використання фразеологізмів у тексті: це може бути семантична трансформація ФО, структурно-семантична трансформація ФО, подвійна актуалізація ФО.

Список використаної літератури

1. Авксентьев Л. Г. Индивидуально-авторские видозмены у сфере фразеологии / Л. Г. Авксентьев // Украинське мовознавство. – 1979. – Вип. 7. – С. 55–63.
2. Алефіренко М. А. Народжені й оновлені сьогоднішнім. Нові фразеологізми в сучасній українській мові / М. А. Алефіренко // Культура слова: республіканський міжвуз. збірник – К., 1987. – Вип. 33 – С. 46–50.
3. Бакина М. А. Общеязыковая фразеология как выразительное средство современной поэзии / М. А. Бакина // Е. А. Некрасова, М. А. Бакина. Языковые процессы в современной русской поэзии. – М. : Наука, 1981. – С. 189–308.
4. Дільна Ю. Польські та східнослов'янські мовознавці про явище семантичної трансформації фразеологізмів / Ю. Дільна // Проблеми слов'янознавства. – 2008. – Вип. 57. – С. 269–276.
5. Елисева О. В. Семантико-прагматическая эволюция фразеологических единиц в прозаическом дискурсе / О. В. Елисева // Фразеология в тексте и текст во фразеологизме. Четвертые Жуковские чтения: материалы Международного научного симпозиума 4–6 мая 2009 года. – Великий Новгород, 2009. – С. 45–47.
6. Кодухов В. И. Контекст как лингвистическое понятие / В. И. Кодухов // Языковые единицы и контекст: сборник науч. трудов. – Л., 1973. – С. 19.
7. Кунин А. В. Двойная актуализация как понятие фразеологической стилистики / А. В. Кунин // Иностранные языки в школе. – 1974. – № 6. – С. 13–17.
8. Мелерович А. М. Фразеологизмы в русской речи: словарь / А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. – М. : Русские словари, 1997. – 864 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник / В. Д. Ужченко. – К. : Знання, 207. – 434 с.

10. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Изд. 2-е, испр. и доп. / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1969. – 232 с.

Анотація

У статті розглядається такий прийом застосування фразеологізмів, як подвійна актуалізація, виявляються форми її реалізації відповідно до типу актуалізаторів – елементів, що формують контекст фразеологізму і контекст його етимологічного прототипу.

***Ключові слова:** фразеологізм, трансформація, подвійна актуалізація, контекст фразеологізму, актуалізатор.*

Аннотация

У статье рассматривается такой приём использования фразеологизмов, как двойная актуализация, определяются формы её реализации соответственно типам актуализаторов – элементов, формирующих контекст фразеологизма и контекст его этимологического прототипа.

***Ключевые слова:** фразеологизм, трансформация, двойная актуализация, контекст фразеологизма, актуализатор.*

Summary

The article considers the usage of the method of phrasological double actualization. Ways of its actualization according to the types of “actualizers” are analyzed. We treat the actualizers as special elements which form the context of the phrasological unit and the context of its ethimological prototype.

***Key words:** phraseological unit, transformation, double actualization, context of phraseological unit, actualizator.*

УДК 811.161. 2•373.2

Терещенко Л. В.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ВІДАПЕЛЯТИВОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БАЙЦІ XIX СТОЛІТТЯ

Сучасна ономастика стає все більш розгалуженою і різнобічною галуззю лінгвістики. Дослідження онімів у теоретичному і прикладному аспектах набуває широких меж. На сьогодні маємо досить ґрунтовні розвідки з питань теорії, історії, поетики онімного простору української мови, як-от: погляди на структуру, типологію, системність, класифікацію, етимологію, термінологію в ономастиці, літературно-художню антропоніміку, поетику оніма (Ю. О. Карпенко, Є. С Отін, В. М. Калінкін,